

— Եկուր ուրեմն գիրկս . բանա-
ստեղծ մը և զինուոր մը արժանի են կայ-
սեր մը ողջագուրանացը : Երթաք բա-
րով, տղաքս, զնացէք մտէք յաշխարհ .
երանի թէ արհեստները ձեզի այնպի-
սի փառք մը տան որ կայսերական գա-
հուն տուածէն պակաս վշտալի ըլլայ :
Երթաք բարով, և ատեն ատեն մըտ-
քերնիդ բերէք եղբայր Արսէնը :

— Ոչ երբէք Միքայէլ Սէրվանդէս
պիտի մոռնայ այս օրս, ըսաւ բանա-
ստեղծը, ծնկան վրայ գալով կայսեր
առջև . Ստեփան Մուրիլեոյ ալ իրեն հե-
տեկեցաւ : Կարողոս Հինգերորդ ձեռու-
ները տարածեց զլիւրնուն վրայ և զի-
րենք օրհնեց :

Յետոյ արցունքը սրբելով մտաւ խը-
ցիկը :

Կը շարունակուի :

Ա Ֆ Ղ Ա Ն Ք

Աֆղանք՝ որոնց ծագումը յետ ուշի
ուշով քննելու զիտնականք՝ դեռ ան-
ստոյգ կը համարին՝ զլիսաւոր երեք
ճիւղ բաժնուած են, ու բազմաթիւ ցե-
ղեր : Պէրսոսներու ցեղը երկրագործ է
և կը բնակի Հինտուքուհի լեռան ձո-
րերուն և բլուրներուն մէջ . և որովհետեւ
իրեն աճման և բազմանալուն համեմատ
չկրնար իր երկիրն ալ ընդարձակել՝ այն
պատճառաւ գժտութիւնները և արիւ-
նահեղ պատերազմները անվերջանալի
են մէջէն . նոյն վիճակն ունի նաև Եռ-
սոսֆղաի և կամ Եռսուֆի ուրդի ցե-
ղը իր ռամկապետական վարչութեանը
պատճառաւ . ասոնք Պէրսոսներունե-
րուն մերձաւոր են՝ և բնակութիւննին
300 տարուան ստացուածք է : Քաղաքք,
Օդմանքիալք և Դուրքոյանիք ալ առ-
ջիններուն պէս կուուոյ հետ են, և ա-
նոնց սահմանակից : Աֆղաններուն մէ-
ջէն միայն այս ետքինները իրենց գե-
րեացը վրայ բացարձակ տիրութիւն և

ուզած անգթութիւննին կը բանեցը-
նեն և ինչուան անոնց կեանքն անգամ
ձեռուրնին առած են : Գերեաց գործա-
ծութիւնը, թէպէտև սովորական է Աֆ-
ղանաց մէջ՝ բայց ասոնցը աւելի ծա-
ռայք կրնան ըսուիլ քան թէ գերիք .
երկրագործութեան կը զբաղին, կերած-
նին և հագածնին շատ անգամ իրենց
տէրերուն պէս է, և ինչուան կալուածոց
ալ տէր կրնան ըլլալ : Քուհի-Սուլէյ-
ման լեռան բնակիչները Շիրուսի և Վի-
զիրի կ'ըսուին . յափշտակութեւ կ'ապ-
րին և իրենց երկրէն անցած կարաւան-
ներուն վրայ հարկ կը դնեն : Ասոնց ա-
րեւմտեան կողմը կիլիկիան Տուրանիները,
որոնց անունը Անմէտ Շահէն ելած է .
վասն զի Ահմէտ-Շահն որ էր այս ցե-
ղէն՝ ըսուած է Շահի տուրի տուրան .
այսինքն քաղաւոր աշխարհաց աշխար-
հի : Ասոնց ալ հիւսիսային կողմը կ'իլ-
նան Կիլիկիները, որոնք անուանի եղած
են վերջի դարուս մէջ իրենց Պարսից
դէմ կանգնած յաղթութեանց պատ-
ճառաւ : Հազարէն ցեղն ալ անուն հա-
նած է երգոց, բանաստեղծութեան և
որսորդութեան վրայ չափազանց սէր
ձգելուն համար :

Հնդկաստանցիք Աֆղանաց Բիդաւն
կամ Բադաւն անունը կու տան որ Բուշ-
դաւնէ բառին ազաւաղեալն է, և Աֆղա-
նաց բուն անունը : Բայց ինչպէս շատ
տգէտ և անգրական ազգեր տաճկու-
թիւնը ընդունելէն ետքը՝ ազգութիւն-
նին ալ կորուսեր են՝ նոյնը եղած է Աֆ-
ղաններուն ալ . կուրանի զաղափարաց
և հրէական ցնորարանութեանց վրայ
ձուլուած, իրենք զիրենք յԱսորեստան
գերեալ Հրէիցմէ սերած կը համարին :
Լեզունին Բուշդուշ կ'ըսուի և երեք բար-
բառ ունի . Տուրանի, Պէրսոսներու և
Բադաւնի . այս բարբառները ոչ միայն
հնչմամբ կը զանազանին իրարմէ, այլ
և բառերով, Բուշդուշ լեզուն խիստ՝ բայց
ուժով, արեւելեան լեզուաց ընտանի ա-
կանջներու ախորժական է, թէպէտև
ծագումն անստոյգ՝ բայց կան որ քաղ-
դէարենի շատ նմանութիւն ունի կ'ը-
սեն . ունի նաև սանպրիդէն առած բա-

Աֆղան զօրակալն .

ուեր ալ, ինչպէս հայր, մայր և քոյր,
և այլն. իսկ կրօնական, ուսումնա-
կան և վարչութեան բարձրները ա-
րաբերէն ու պարսկերէն են. ունի նաև
վերոյիշեալ լեզուաց բառերէն զատ հայ
երէն, վրացերէն և եբրայեցերէն բառեր
ալ: Գրականութիւննին նոր է և աղ-
քատ. և զրաւոր երկասիրութեանց մէ-
ջէն ընտրելագոյնները պարսկերենէ
թարգմանեալ բանաստեղծութիւններ
են: Իմաստնոց և զիտնոց դասէն են

կրօնից գլուխները և պաշտօնականա-
տարները. իսկ իմաստնոց խրախոյս տուող
և զանոնք քաջալերողներն են իշխան-
ները: Եւրոպիոյ լիկէոններուն նման
դպրոցներ ալ ունին:

Ըստ նկարագրութեան այս կողմե-
րու ճանապարհորդաց Աֆղանք պնդա-
կազմ են, նիհար և ջղային, սևամորուս
և սևահեր, արծուունդն, երկայնաձև դէմ-
քով և գծերը կանոնաւոր. արևմտեան
ները հսկայ, և քան զարևելեանները

Տուրանի տոհմէն զիւնուոր .

աւելի ուժեղ և անոնցմէ աւելի նուազ
սև են . իսկ կանայք գեղեցիկ և ախոր
ժառանգի :

Կ'իմացուի որ արեւմուտքի Աֆղան
ներուն վրայ պարսկական քաղաքակրթ
ութիւնը ազդած է . իսկ արևելակողմը
բնակածներուն վրայ հնդկայինը . փո
փոխակի առած են իրենց մերձակայից
բարբըր և սովորոյթը՝ իսկ միջնաշխար
հին մէջ բնակողները և ոչ գիծ մը չեն

ղած են իրենց հին սովորոյթներէն : Ու
րիշ տախթնակ ժողովրդոց պէս՝ Աֆ
ղանք ալ երկու մաս կը բաժնուին վը
րանաբնակք և նստականք : Կրօնասի
րութենէ աւելի կրօնամոլութիւն ու
նին , և նախապաշարմունքներով զրա
ւեալ է մտքերնին : Բազմակնութիւնը
ոչ է արգելեալ՝ բայց անոր կիրառու
թիւնը հարուստները միայն կարող են
ընել : Արք կը գնեն ուլած կնիկնին և

յետոյ ուզած ատեննին ազատ են ար-
ձրկելու զանոնք անպատճառ. իսկ կինը
չկրնար իր ընկերը թողուլ առանց իր
պատճառները դատաւորին առջևն հա-
նելու: Բայց այսու ամենայնիւ չկայ եր-
կիր մը ուր տաճկութիւնը տիրած ըլ-
լայ, և հոն տաճիկ կանայք ափղանու-
հեաց պէս ազատ ըլլան: Պատուաւոր
կանանց դուրս տեղուանք երևիլը արգի-
լեալ է. բայց զուարճութեանց ամեն տե-
սակն ալ թոյլ տրուած է իրենց և ամեն
տեսակ ճոխութիւն. աղքատ կանայք
տնական գործոց կը պարապին, իսկ
բարբարոս ցեղերունը տնէն դուրս գոր-
ծոց: Ազնուական կանայք առ հասարակ
ամենքն ալ զիտեն կարդալ և կրթեալ
են. իսկ գրել գիտնալը համեստ կնկան
մը պարկեշտութեան նախատինք կը բե-
րէ: Մարց իշխանութիւնը մեծ է ընտա-
նեաց ներքին բարեկարգութեանը վը-
րայ:

Բոլոր ճանապարհորդաց աչքին զար-
կած է Աֆղաններուն ասպնջական ու-
գին և անոնց պարզութիւնը իրենց կե-
նաց, բարուց և խօսակցութեան մէջ.
գոռոզ, առատածեռն և աննենգ, բայց
բիրտ և ցասկոտ, և այնպէս անժոյժ
նախատանաց՝ որ ատելութեան ոգին
ժառանգութեան պէս կ'աւանդեն իրենց
որդւոցը: Ջրուցատրեւն իրենց մեծ զը-
ւարճութիւն է, պատմութիւններէ և
երգերէ ալ մեծ ախորժ կը զգան. ամեն-
քըն ալ բայց աւելի արեւմտակողմինե-
րը որսորդութե կը զբաղին, և որսի հա-
մար ալ բորենի կը գործածեն. իսկ
այս բորենիները որսալու, կերպերնին
շատ յանդուգն է: Որսորդը աջ ձեռուը-
նին շարժուն հանգոյցով չուան կ'առ-
նուն, ձախով ալ թաղիքէ մեկնոց մը՝
և այսպէս զինեալ բորենւոյն որջը կը
մտնեն. գազանը որսորդին մօտենա-
լէն սարսափած՝ որջին խորերը կը քա-
շուի. բայց իրեն փայլուն և լոյս շողացը-
նող աչքերը ան մթութեան մէջ զին-
քը կը մատնեն. որսորդը, կը սկսի ծըն-
կան վրայ առաջ երթալ և կենդանւոյն
մօտենալ. երբ բոլորովին կը մօտենայ,
երագութեամբ մը կենդանւոյն գլխոյն

վրայ կը ձգէ իր ձախ ձեռքին վրայի
մեկնոցը. իսկ բորենին զգեստին ծալ-
քերուն մէջ շփոթած ծնկան վրայ կ'իյ-
նայ և որսորդը խածնելու տեղ, կը սկսի
զգեստը խածնել. այն ատեն որսորդը
կենդանւոյն առջևի ոտքերը իր աջ ձեռ-
քի շարժուն հանգոյցով չուանին մէջ կը
սխմէ և ոտուըները վզին կապելէն ետ-
քը կ'առնէ կը տանի: — Աֆղանք ոչ եր-
բէք թռչունները թռչելու ատեն կը զար-
նեն, այլ անոնց թառած ու գետին ի-
ջած ատեն: Օրինակի համար, երեք
կամ չորս ձիաւոր կաքաւի մը ետեւէն
կ'իյնան, երբ հաւը յոգնած կանկ կ'առ-
նէ՝ այն ատեն որսորդներէն մէկը միայն
առջև կ'անցնի, իսկ մէկաւնոնք առաջի-
նին կը հետեին, մինչև որ հաւը ոգե-
սպառ իյնայ մնայ:

Արեւմտաբնակ Աֆղաններուն մեծ
զուարճութիւնն է աղդէմ կամ կաւնպոշ
ըսուած ազգային պարը: Քսանի չափ
արք և կանայք խառն կլորած և կը շա-
րուին ամսուր տանց ու վրաններու առ-
ջև, իսկ ձմեռը մեծ կրակի մը բոլոր-
տիքը: Պարաւորները ամեն ձև և ամեն
կերպարանք կ'առնուն, կ'աղաղակեն,
ծափ ծափի կը զարնեն ու մատուընե-
րուն յօղուածները կը հնչեցնեն: Խա-
ղերնէն շատը տղայական են և իրենց
երկայն մօրուքին, ծանր և հանդարտ
գնացքին անհամաձայն: Եւրոպացւոց
պիլ խաղը իրենք ալ կը խաղան. իսկ
հետեւեալը՝ թէպէտե դժուարին՝ բայց
հասարակ եղած է մէջերնին. երկու հո-
գի, երկուքն ալ մէկ ձեռքով իրենց մէկ
ոտքը վեր վերուցած և մէկ ոտքի վրայ
հանգչեցուցած բովանդակ մարմնոյն
ծանրութիւնը՝ իրարու վրայ կը յարձը-
կին և զիրար պառկեցնելու կը ջանան.
խաղին ամբողջութիւնը դեռ ուրիշ շատ
պայմաններ և կնճիռներ ունի: Կռիւն
ալ խաղերու կարգը անցած է. իսկ
մարմնոյ կրթմանաց մեծ վարժութիւն
ունին: Աքաղաղներու, լորերու, շնե-
րու, խոյերու և ուղտերու կռիւներն ալ
իրենց մեծամեծ զուարճութեանց և զար-
մանաց նիւթեր են:

Աֆղանաց զգեստուց տարազը տե-

սակ տեսակ է. բայց արեւմտաբնակացը զուտ ազգային կրնայ ըսուիլ: Արանցը սեւագոյն բամբակի լաթէ լայն վարտիք մը և լայն թեկերով բաճկոնակ մը մինչև ծնկուրները, կօշիկ մը և մէկ նեղ գլխարկ մը՝ որուն եզերքը մթնագոյն մետաքսէ նեղ երիզ մը պատած է. գլխարկին վրայ ալ ոսկեղիպակ գդակ մը. շատ անգամ ալ ոչխարի սեկէ շինած օձիքով մեկնոց մը կը ծածկէ զբաճկոնակն ալ, լայն վարտիքն ալ. իրենց թշնամեաց յարձակմանցը դէմ կենալու համար գրեթէ միշտ հրացանով ու կացինով զինեալ են: Կանայք ալ մարդկանց պէս շապիկ մը ունին, բայց աւելի երկայն. աւելի նուրբ հիւսած, և գունաւոր մետաքսէ բանած է. վարտիքն ին ներկած և քան զարանցը աւելի ամփոփ. գլխարկին աչք առնող գունով մետաքսէ, ոսկեզօծ բանուած, և այնչափ պլտի որ հազիւ ճակատին կը շօշափէ: Մարդկանցմէ աւելի՝ քող մը միայն ունին՝ որով օտարներէն երեսնին ծածկեն: Արեւմտակողմիները գլխարկնուն վրայէն թաշկինակ մը կ'անցընեն և մազերնին երկու երկայն հիւսակ ըրած ետեներնէն վար կը ձգեն:

Աֆղանահեաց գլխի գլխաւոր զարդերէն մէկն է Վենետկոյ Տէքքիւօ զրամը, զորոնք թելի վրայ անցուցած գլուխներուն վրայ կը կապեն. սակայն ոսկիէ ու արծթէ շղթաներ ալ կապելը նուազ փառաւորութեան նշան չէ. այս շղթաներուն երկու կողմէն ալ ականջաց վրայ երկու խոշոր զնտակներ կ'իջնան. կ'ախորժին քթերնուն կռճիքէն ալ զանազան մեծութեամբ օղակներ կախել. զաղջիկները տարեց կանանցմէ որոշողը իրենց սպիտակ վարտիքը և արձակ մազերն են:

Քաղաքացի Աֆղանները քիչ և ամենաքիչ են. անոնք ալ կամ մեծամեծ անձիւք են, կամ զինուորականք կամ մոլլայք, կամ քանի մը վաճառական և քանի մ'ալ գործաւորք. վասն զի վաճառականութիւնը, և մինչև արհեստները, Տաճկաց պահուած են:

Լոնտոնի բիշոփեկայ պալատին հրկիզումը.

Հիանալի և չքնադագեղ Բիշոփեկայ ըսուած պալատը, որ 1855ին Լոնտոնի աշխարհահանգիսին շէնքն էր և յետոյ փոխադրուեցաւ 'ի Սիտէնհէմ, Լոնտոնէն քանի մը մղոն հեռու բլրոյ մը վրայ աննկարագրելի տեսքով և գեղեցկութեամբ մը կը բարձրանայ: Քաղաքայէն եկող ուղևորն դեռ չմտած Անգղիոյ տիեզերահռչակ մայրաքաղաքին մշտական ամպերուն մէջ և չթաթխուած անոր թանձր ծխովը, կառաց պատուհանէն գլուխը դուրս հանելով կ'ապրի ու կը զմայլի այն հրաշալի շինուածին վրայ որ անհամար հետաքնին և գիտութեան վերաբերեալ նիւթեր կը պարունակէ իր մէջը, և ուր Լոնտոնի քաղաքացին իր պարապոյ ժամերը կ'երթայ զբօսնելով և հրահանգուելով կ'անցունէ. այս ժողովրդեան պալատը, ինչպէս որ կ'անուանեն, քիչ մնաց որ հրդեհէն բոլորովին լափուէր:

Երբ ամեն կողմ պատրաստուած էր անթիւ հանդիսատեսներ ընդունելու, երբ անգլագական հրաշալիքն 'ի կարգի կը սպասէին իրենց այցելուաց, երբ ծննդեան ըսուած ծառը՝ զարդարեալ ամենայն տեսակ երփներանգ երիզներով՝ կը ճօճէր դեռ ևս բոլոր իր ակաղձուն և ծանրացեալ անգին նիւթերով ճիւղերը, երբ միով բանիւ ամենայն ինչ անպատմելի հասարակաց ցնծութիւն մը կ'աւետէր, և յաջող ու բարի շահավաճառութիւն մը ընկերութեանը, ահա անկարծելի հրդեհը կ'աւրէ ու կը փճացունէ մէկ շնչով ամենուն յոյսն և ականկալութիւնը:

Մենք որ կոստանդնուպօլսոյ և ուրիշ փայտաշէն քաղաքաց կրակներուն սովորեալ ենք, կը զարմանանք 'ի սկզբան թէ որ կողմէն և ինչպէս արդեօք կրակը այս երկաթէ և ապակեայ շէնքին մէջ կը սկսի ներս մտնել. բայց տես որ դժբաղդաբար ոչ մէկ ժամ միայն՝ այլ